

DOPBOKEN

Av Daniel Johnsson, Vimmerby

SVENSKA DOPBÖCKER

Dopboken är en av de fyra viktigaste källorna för svenska släktforskare som söker sina anor. I dopboken antecknade prästen de barn som föddes i församlingen och som döptes. Äldre dopböcker innehåller som regel färre uppgifter om barnet. Under 1600-talet och en bra bit in på 1700-talet antecknades som regel bara barnets namn, dopdatum, faderns namn och vart denne bodde. Först på mitten av 1700-talet blev det vanligt att man även angav födelsedatum och moderns namn. Dopboken är primärkälla för födelseuppgifter. Har du en person med ett födelsedatum i dopboken och ett annat i husförhörslängden är det datumet i dopboken du ska ange, självklart under förutsättning att du bekräftat att personen i dopboken och husförhörslängden är densamma. Svenska kyrkböcker grupperas efter bokstäver, husförhörslängder har bokstav A, medan dopboken har bokstav C. Den äldsta volymen för församlingen får beteckningen C:1, och nästföljande C:2 och så vidare.

Kalmar stadsförsamling C:1	Födelse- och dopbok	1701	1717
Kalmar stadsförsamling C:2	Födelse- och dopbok	1718	1732
Kalmar stadsförsamling C:3	Födelse- och dopbok	1733	1748

På 1800-talet blev dopböckerna mer detaljerade. Nu var det inte ovanligt att prästen angav sidnumret i husförhörslängden där familjen var inskriven så man snabbt kan hitta den. Man kan se när modern blev kyrktagen (se avsnitt Barnets mor), och även vilken präst som utfört dopet.

När man letar efter födelsedata i dopböckerna så får man inte heller glömma att se efter om det finns en dopbokskladd. Det var i den man förde uppgifterna, för att sedan renskriva dessa i den officiella dopboken. Jag har sett fall där man i dopboken endast skrev upp gudföräldrarna medan man i kladden skrivit upp samtliga dopvittnen, därför är det bra att kika i båda böckerna.

Föddes barnet utanför sin egen hemsocken skrev prästen in barnet i dopboken, men skickade även en dopattest till prästen i hemsocknen som i sin tur skrev in dopet i sin församlings dopbok. En del präster använde säkert också lösblad till kladd, eftersom det inte alltid är så att barnen är inskrivna i kronologisk ordning under året.

OLAUS MARTINI

Olaus Martini föddes 1557 i Uppsala och var son till biskop Martinus Olavi Gestricius och Kristina Månsdotter. Precis som sin far blev han präst, och den 8 juli år 1600 valdes han till ärkebiskop i Sverige.

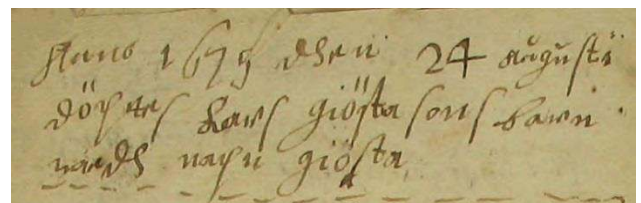
Det var Olaus Martini som vid prästmötet år 1608 uppmanade prästerskapet att börja för bok över alla dop, vigslar och "opå alt annat, som wårdar någott", exempelvis dödsfall.

Detta var inte något som Olaus själv hade hittat på. I Tyskland förde man redan bok sedan 1400-talet, och går vi ännu lite längre söderut så har man i Italien fört kyrkoböcker sedan 1305.

Även om Olaus inte fick mycket gensvar för sin uppmaning, så finns det dopböcker bevarade från tidigt 1600-tal. Ett exempel är från Eksjö stadsförsamling där första dopnoteringen är från 1633.

I kyrkoordningsförslaget från 1608, det år Olaus uppmanade prästerna att föra bok, så kan man även läsa hur man ville att själva dopet skulle gå till. "När gudfader och gudmoder komma med barnet till kyrko och bidia på thes wägna om deplsen, spr presten them först till, huem barnet tilhörer, om thett är honom eliest icke kunnogtt..." Så börjar kapitel 5 – Ordning med döpelse. Jag återkommer snart till detta dokument.

Olaus dog redan året därpå, den 17 mars 1609. 25 år senare var Laurentius Paulinus Gothus ärkebiskop, och han nämner under sin tid att detta med att föra kyrkobok är "mera som gott och önskvärt än som allmänt iakttaget".

Att dopanteckningen kunde vara nog så sparsam förr ser vi exempel på ovan, i Vimmerby stads dopbok från 1675; "Anno 1675 dhen 24 augusti döptes Lars Giöstas barn vards napn Giösta" Vi får med andra ord varken veta moderns namn, barnets födelsedag, eller vilka som var dopvittnen.

1686 ÅRS KYRKOLAG

På riksdagen år 1686 presenterades så en ny kyrkolag. Arbetet med lagen hade pågått under många år, men fick ny fart då Karl XI tillsatte en kommission år 1684.

1686 var Olaus Swebilis ärkebiskop i Sverige. Han var född den 1 januari 1624 i Ljungby socken, Södra Möre i Småland.

I denna kyrkolag kan man läsa: "Döpelsen skal i all som största ära och värdning hållas, och Prästerne, så ofta them läres och predikas, förmana folket, at hafva vid thess förrättande sådane åthäfvor och tankar, som andäktige Christne höfves, på thet ingen må förargas, eller sacramentet vanäras".

Denna kyrkolag ledde till att nu tog skrivandet fart ute i landets prästgårdar. Många av landets socknar och städers kyrkoböcker härstammar nämligen från de sista åren under 1600-talet.

Det står också angivet i kyrkolagen att: "Prästen skal uti Kyrkoboken anteckna orten och dagen, hvar och när et barn är födt är, såsom ock när thet döpt varder, jemväl barnets, thess föräldrars och theras namn, som vittnen till thess döpelse varit hafva". Trots det, skulle det i många fall dröja långt in på 1700-talet innan moderns namn, och födelsedatum antecknades i dopboken.

Från år 1775 så ville tabellverket få statistik på hur gamla mödrarna var i landet, och därför började prästerna anteckna moderns ålder i dopboken vid denna tid.

Vilka var det då som fick döpas? Det var till och börja med alla som hade den rätta, kristna tron. Om man i en stad tog hand om ett hittebarn, så fick detta inte döpas förrän prästen meddelat ämbetsmännen och magistraten. Ett barn kunde nämligen belasta fattig-kassan i staden, och den var ofta mycket knapp.

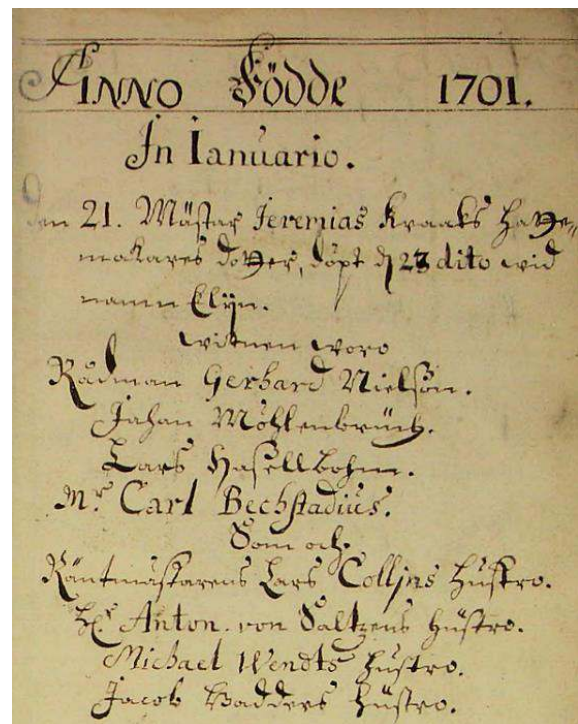
"Om the landstrykare, som hos oss tartare kallas, skulle emot Wårt förbud, uti Wårt rike sig insmyga, och här föda någre barn, eller föra nyligen födde med sig, åt hvilka de begära döpelsen, tå skal sådant tillåtas, och föräldrarna troligen förmanas, att sättja sig här neder på en viss ort, låta sig undervisa i then Christeliga läran och träda til Guds församlings gemenskap; eller i vidrigt fall, lemna barnen qvar, hvilka våre Embetsmän skola låta försörja". Denna text är från kyrkolagen 1686. Man var inte nådig mot tattare förr i Sverige, under 1500-talet var det belagt med dödsstraff för manliga tattare att vistas i

landet. Inte mycket bättre blev det under första delen av 1600-talet, enligt "Placat om Tatarnes fördrifwande af landet" från 28 juli 1637 så skulle kvinnor och barn förvisas, medan männen hade man rätt och döda.

Under senare delen av 1600-talet började man ha en mer human syn på tattare, och hade då utsett några få orter i landet där de fick bosätta sig och lära sig den kristliga läran. Vidare omnämner kyrkolagen följande; "Judar, Turkar, Morianer och Hedningar som här i riket inkomma, skola undervisas om vår rätta lära, och befordras till dop och Christendom; försumma the thetta, som böra sig härom vårda låta, tå skola derföre tiltalas."

Även om lönskaläge och enfalt hor var straffbart enligt lag och en synd enligt Gud, så var ändå oäkta barn välkomna att döpas och bli en del av den kristna gemenskapen:

"När något oäkta barn skal döpas, bör väl Prästen fråga efter thess föräldrar; men kan han därom ingen kundskap bekomma, må han therföre ingalunda förvägra barnet döpelsen; utan hos verldslig Rätt angifva, att ett oäkta barn är födt och döpt vordet, hvilken åligger rannsaking om barnets föräldrar, på vederbörligt sätt att anställa".

Kalmar stads dopbok år 1701
Elin, dotter till hattmakare
Jeremias Kraak döptes den 21 januari.

FADDRAR & DOPVITTNEN

I kyrkolagen från 1686 kan vi läsa följande; "Efter thet är en gammal, god och Christelig sed, att vid döpelsen brukas någre personer, them man kallar faddrar, som äro vittnen till barnens dop, så skal then ock hädanefter som här til behållen warda; dock ther til inga andre bjudas, än the som äro af vår religion, til laga ålder komne, och i Catechismi lära väl kunnige."

Faddrar och dopvittnen är med andra ord samma sak, och deras uppgift var att kunna ta hand om barnet om föräldrarna skulle dö. Här tänkte man också ofta praktiskt; man valde två vuxna som nått en social status och ålder om föräldrarna skulle dö tidigt, men även två yngre vuxna som skulle kunna axla ansvaret om föräldrarna dog senare i livet. Därför är det vanligt att man ser en bonde med sin hustru, och en dräng och piga var angivna som faddrar. Men faddrarnas uppgift var även att se till att barnet fick en kristen uppfostran. Detta är tydligt i 1608 års kyrkoordningens förslag: "Thett är och enn fast gammal sedh att till döpelsen brukas några personer, them wij kalle gudfäder och gudmöder, likasom löfftes folck för barnen som döpas. Huilken efter han är god och christeligen, ja och wid barnadop nödtorftigen, skall han och så hädan ifrå som här till behållen warda. Doch är lika myckitt huad these äre antingen flera eller ferre, män eller quinnor. Allenast ligger ther makt wppå, att the som härtill brukas skola, och således androm hielpa skola till christendomen äro sielfue rätte christne".

Barnet kunde ärva egenskaper efter sin gudmor, det gällde därför att passa sig för att välja en kvinna som var argsint eller trätsjuk. Att bli tillfrågad att vara gudmor var därför ett gott betyg, och betydde att man var uppskattad som person av barnets föräldrar.

Det var också populärt om man kunde få någon av lite högre social rang i socknen att bli fadder till sitt barn. Däremot var det inte lämpligt att utse någon som gjort ett brott, eller för den del en gravid kvinna.

I Södra Sverige och framför allt Skåne fanns seden att när gudföräldrarna kom hem med barnet, så överlämnade de det till fadern och sa; "Se här får jag glädjen att i Jesu namn lämna dig en kristen istället för en hedning."

DOPET

"Alle, fullkomligen till verlden födde, och lefvande barn, skola af theras föräldrar, åtminstone inom thet ottonde dygnet, til then helige döpelsen befordras."

Enligt kyrkolagen var man tvungen att döpa det nyfödda barnet inom 8 dagar. Gjorde man inte det så blev man straffad med kyrkoplikt eller med en ansenlig gåva till kyrkan och de fattiga. På den här tiden var barndödligheten stor, och hann barnet dö innan dopet så riskerade det att inte få komma till Gud. Det var till och med så att innan barnet var döpt så sågs det som en hedning.

När man läser i de äldre dopböckerna ser man också väldigt ofta att barnet döptes redan dagen efter dess födelse, och det var inte bara kyrkan som ville skynda på dopet.

Enligt gammal folktro kunde ett barn som inte blivit döpt bli bortrövat av ett övernaturligt väsen, oftast trollen, men även älvorna. Trollen gjorde det för att de tyckte människobarnen var vackra och snälla, medan deras egna barn var fula och elaka. Människorna fick bortbytingen, trollbarnet som hade förtrollats att lika människobarnet. Det gick att skydda sig mot detta genom att lägga ett föremål av stål i vaggan.

Ännu värre var det om barnet dog innan dopet. Då kom det nämligen tillbaka och spökade för föräldrarna. Barnet kunde då stå vid sidan om sängen om natten eller så kunde det till och med vara flera små barn, oroliga själar som dansade i en ring på golvet. Dessa spökbarn kunde även viska "jag har inget namn" och "ge mig namn". Självklart var det en hårresande syn att väckas till. Den som blivit väckt kunde då säga "du ska heta" och ett namn, och då ska det lilla barnet ha försvunnit och fått frid, salig över att äntligen ha fått ett eget namn. Under 1500-talet började prästerna att meddela barnets namn inför församlingen, men den verkliga avsikten med dopet är inte att ge barnet ett namn utan att uppta barnet i den kristna gemenskapen. Det sågs därför helst att dop skedde i kyrkan och när hela församlingen var samlad.

I 1608 års kyrkoförordning står följande; "Man håller thett för godtt, att döpelsen alltid (så myckit möjeligitt wara kan) haft i kyrkonne för hender på någon helgedagh... att monge äro tilstädes när en menniskia döpes, skall thett helst på the dagar skee när then christeliga församlingen är tilhopa."

I kyrkolagen från 1686 står det: "Thet heliga dopet skal alltid värdeligen och gudeligen förrättas i kyrkan, när icke nödfall, eller andre skälige orsaker äro... Döpelsen måste ock, så vida möjliget är, ske på någon Söndag, Helgedag eller bönestund, när then Christelige församlingen är tillhopa, och kan samhälleligen bedja Gud för barnet och uppväckas till andakt och vördnad för thetta salighets medlet."

Men faktum var att man redan under 1600-talet började frånga detta direktiv. Det började hos de högre stånden, adeln och de rika borgarna som valde att genomföra dopet i hemmet istället för i kyrkan.

Tiden gick, och trenden fortsatte, på 1800-talet var det vanligt även hos allmogen att dopet skedde i hemmet. Så förblev det en bit in på 1900-talet, då trenden vände och det blev allt vanligare med dop i kyrkan.

Även vid dopet fanns det saker att ta hänsyn till enligt den nordiska folktron. Inför dopet, när barnet lindades eller kläddes så placerades en slant i ena handen, och ett psalmboksblad i det andra. Barnet skulle då bli både rikt och få lätt att lära. Man läste dessutom över barnet innan avfärd till kyrkan, barnet var ju fortfarande odöpt och behövde skyddas för faror på vägen. Att läsa över barnet var gudmoderns uppgift.

Häradsfogde Magnus Gabriel Craelius skriver 1772 som iakttagelse i sin bok; "Vid barndop, må barnet ej bäras upp i kyrkan, så länge sammanringningen sker; emedan det då skall bliva skvalleraktigt. Ej heller, när det uppbäres, höljas över ögonen, att det ej må bliva folkskyggt och ljumskt."

Om barnet skrek under dopakten så var detta inget negativt, man trodde då att barnet skulle få en bra sångröst.

Dopvattnet ansågs ha magiska krafter, man sparade ofta lite av det, för att kunna bota sjukdomar. Om resten som kastades bort kastades över en krusbärsbuske så skulle barnet få vackert lockigt hår.

Slutligen var valet av barnets namn något att fundera över. Man skulle inte ge barnet samma namn som någon ökad inom släkten, då skulle barnet få dennes dåliga egenskaper. Istället skulle man välja ett namn ur släkten efter någon som varit en god och ansedd person.

BARNETS MOR

Barnets mor var efter förlossningen inte välkommen i kyrkan då hon ansågs vara oren. Hon var därför inte med vid dopet, och därav orsaken till att modern till barnet inte antecknades i de äldre tidernas dopbok.

Att inte modern till barnet bokfördes är naturligtvis till besvikelse för dagens släktforskare. Det var också själva dopet som var viktigt, inte själva födelsen, därför saknas många gånger även födelsedatum i de äldre dop-böckerna, utan endast dopdatum är antecknat.

Välkommen i kyrkan blev modern först efter att ha blivit kyrktagen, en ceremoni som hölls 40-60 dagar efter barnets födelse. Enligt gammal tro fick den barnaföderska som ännu inte blivit kyrktagen gå utanför den egna gården, man var då rädd att hon aldrig skulle komma tillbaka. Hon fick inte heller gå över vägar eller rinnande vatten och inte ta någon i hand för att hälsa. Om kvinnan var tvungen att gå ut, så skulle hon ha sällskap (vakt) med sig och det var viktigt att hon bar stål på sig eller hade en fingerring av silver. Absolut förbjudet var det dock att gå ut efter mörkrets inbrott.

I äldre tider var kyrktagning till för att kvinnan skulle renas efter födelsen men snart kom den att bli en ceremoni av glädje för att kvinnan överlevt förlossningen och var frisk. Om man tycker att det låter märkligt att modern till barnet inte var med vid dopet, så ska man tänka på att det faktiskt förekom att inte heller fadern var med vid dopet utan det var gudföräldrarnas uppgift att ta barnet till dopet.

Självklart fanns det folktro och skrock även vid kyrktagningen. Om kvinnan steg över kyrktröskeln med höger fot först så skulle nästa barn bli av manligt kön. Och om kvinnan hastade sig ifrån kyrkan, så var det ett tecken på att hon snart skulle ha barn igen.

NÖDDOP

Var det barn som föddes sjukt eller allmänt svagt så var det inte alla gånger man vågade vänta på prästen. Man genomförde då ett nöddop och det kunde utföras av vem som helst, underförstått att det var en person av god kristen tro. I kyrkolagen står det:

”När barnet är mycket svagt, så at thet hvarken kan til kyrko föras, eller Prästens ankomst tryggeligen afbidas, tå vare Gudfruktigt och til laga ålder kommit, förståndigt, och i Cathechismi lära väl underrättat folck, af mankön, och ther ingen theraf är förhanden, någon af qvinnokönet tillåtit at döpa barnet; allenast thet sker rätteligen med vatn, i Guds Faders, Sons, och then Hel. Andes namn, befallandes the som närvarande äro, barnet i Guds vårdnad, med Herrans bön och välsignelsen.”

Men man fick vid denna tid inte missbruka nöddopet, det var prästens uppgift att undervisa medlemmarna i sin församling om när det var tillåtet med nöddop.

1800-TALET

Alla barn skulle döpas inom 8 dagar efter födseln, blev det senare var det straffbart. Men för många kunde det vara svårt att hinna till kyrkan de första dagarna. Därför ändrades denna regel 1864 till att dop skulle ske inom sex veckor.

Under 1800-talet växte frikyrkoförsamlingarna i Sverige och de som var medlemmar där döpte inte sina barn i den svenska kyrkan. Prästen var därför ofta motvillig eller struntade helt i att anteckna dessa barn i dopboken. 1887 kom en ny kyrkoförordning som sa att födslar skulle antecknas av prästen, oavsett om barnet var döpt eller inte. Ofta hittar man barn till frikyrkliga föräldrar sist i dopboken för respektive år. I vissa fall kunde barnet antecknas i nästkommande års dopbok, så vet man att familjen var baptister eller metodister så kan det bli lite letande innan man hittar barnet i boken.

Som jag nämnde tidigare så började prästerna 1775 att skriva in moderns ålder i dopboken, detta ändrades 1885 till att man skrev in moderns födelsedatum istället för att minimera felkällor. Man började dessutom även skriva in födelsedatum för fadern vid denna tid.

LATINSKA ORD

Precis som i övriga kyrkoböcker var det inte ovanligt i äldre tider att prästen skrev vissa nyckelord på latin; här följer några som kan underlätta läsandet av dopboken:

Baptizatus	döpt
Ejusadem	Samma tid/dag
Filia	dotter
Filius	son
Huius	i denna månad
Ibidem	samma plats (förkortas ibid/ibm)
Item	likaledes
Mater	moder
Nata/natus	född
Nomen	Namn
Parentes	föräldrar
Pater	fader
Renata	döpt
Sponsor	fadder
Suscepta	bäraren av barnet vid dopet
Testes	dopvittnen